

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

G. de Jerphanion La voix des monuments. Etudes d'archéologie. Nouvelle série, Roma-Paris, 1938. (Pontificio Instituto Orientale Les Editions d'Art et d'Histoire). 332 σελίδες μετὰ 23 εικόνων καὶ 48 φωτογ. πινάκων.

Ὁ πατὴρ de Jerphanion ὁ ἀκάματος ἐρευνητής, εἰς ὃν ἡ Βυζαντινολογικὴ ἐπιστὴμὴ ὀφείλει τὴν μνημιώδη δημοσίευσιν τῶν Καππαδοκικῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα βιβλία ὅχι ὀλιγοτέρας σημασίας, συνεχίζει τὴν καλὴν συνήθειαν νὰ συγκεντρῶνῃ κατὰ καιροὺς εἰς τόμους τὰ εἰς περιοδικὰ καὶ ἄλλας συλλογὰς δημοσιευόμενα ἄρθρα του. Ἡ καλὴ αὕτὴ συνήθεια παρέχει ἀναμφισβητήτους ἐκδουλεύσεις εἰς τοὺς περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἀρχαιολογίαν ἀσχολουμένους, διότι μὲ τὴν ἔκτασιν, ἣν κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη προσέλαβεν ὁ κλάδος οὗτος, ἡ παρακολούθησις τῶν διαφόρων περιοδικῶν καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων ἀποβαίνει πλέον προβληματικὴ.

Μετὰ τὴν πρῶτην τοιαύτην συλλογὴν τῶν ἀρθρῶν του, δημοσιευθεῖσαν κατὰ τὸ ἔτος 1930 ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, (βλ. Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 7, 1930, 405 κ. ἑξ.), ἦδη ὁ π. de Jerphanion παρέχει δευτέραν ὁμοίαν σειρὰν τῶν νεωτέρων αὐτοῦ μελετῶν. Τὸν νέον τοῦτον τόμον ἀπαρτίζουν 20 μελέται διαφόρου περιεχομένου. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ ἄρθρα χαρακτῆρος ἐντελῶς ἐκλαϊκευτικοῦ, ὅπως τὸ ὑπ' ἀριθ. I περὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ Χριστιανικῇ τέχνῃ, τὸ ὁποῖον δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Nouvelle revue théologique ἀνατυποῦται ἐνταῦθα μετὰ πολλῶν φωτοτυπικῶν ἀπεικονίσεων τῶν κυριωτέρων παραστάσεων τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ Χριστιανικῇ, Βυζαντινῇ καὶ Λυτικῇ τέχνῃ. Ὁμοίου χαρακτῆρος εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθ. VIII ἄρθρον: Δύο θαύματα τῆς Χριστιανικῆς Συρίας τοῦ 5ου αἰῶνος· ὁ Ἅγ. Συμεὼν Στυλῖτης καὶ τὸ Καλὰτ Σεμάν, ὅπου περιγράφονται κατὰ τρόπον γλαφυρώτατον καὶ ἐξόχως παραστατικὸν ἡ ζωὴ τοῦ μεγάλου Συμεὼν Στυλίτου καὶ τὰ ἐρεῖπια τῆς ἐν τῇ κεντρικῇ Συρίᾳ Μονῆς τῆς ἀνεγερθεῖσης περὶ τὸν κίονα, ἐφ' οὗ οὗτος ἠγωνίσθη.

Ἄρχετὰς σελίδας τοῦ τόμου καταλαμβάνουσιν αἱ τρεῖς μελέται ὑπ' ἀριθ. IV, V καὶ VI περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς σημασίας τοῦ περιφίμου μαγικοῦ τετραγώνου Sator Arepo Tenet Opera Rotas. Ἄφορμῆν

εις την βαθειαν ἔρευναν τοῦ σοφοῦ συγγραφέως περὶ τοῦ μαγικοῦ τούτου τετραγώνου ἔδωκε τὸ παραδόξον γεγονός ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἀναγράφονται ὡς τὰ ὀνόματα τῶν ποιμένων εἰς πολλὰς παραστάσεις τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Καππαδοκίας Ἡ ἔρευνα, τοῦ σ. χωρὶς δυστυχῶς νὰ καταλήγῃ εἰς ἀπολύτως θετικὰ συμπεράσματα, φέρει ἐν τούτοις εἰς φῶς γεγονότα μεγίστης σημασίας. Τὸ μαγικὸν τετράγωνον εὐρίσκεται εἰς τὴν Ποιπηϊαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Λούραν τῆς Μεσοποταμίας, καὶ εἶναι συνεπῶς καταγωγῆς ἀρχαίας διαδοθὲν διὰ τῶν Ῥωμαίων εἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον καὶ διατηρηθὲν καθ' ὅλην τὴν μεσαιωνικὴν περιόδον.

Τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς χρονολογίας τῶν Καππαδοκικῶν τοιχογραφιῶν καταλαμβάνει ὄχι ὀλίγας σελίδας τοῦ τόμου τούτου διὰ τῶν ὑπ' ἀριθ. XIII, XIV, XVI καὶ XV μελετῶν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ καὶ σπουδαιότερα, εἶναι ἀνατύπωσις βελτιωμένη τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ σκατὰ τὸν βον Διεθν. Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τὸ συνελθὸν ἐν Ἀθήναις κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1930 δημοσιευθείσης τὸ πρῶτον ἐν ταῖς *Echos d'Orient* τοῦ 1931. Αἱ τρεῖς ἐπόμεναι εἶναι αἱ ἀπαντήσεις τοῦ π. de Jerphanion πρὸς τὸν καθηγητὴν E. Weigand σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς χρονολογίας τῶν τοιχογραφιῶν τῆς νέας ἐκκλησίας τοῦ Τοκάλ ἐν Καππαδοκίᾳ, ζήτημα τὸ ὁποῖον μέγαν, ὡς γνωστόν, ἤγειρε θόρυβον κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη. (Βλ. Ἑπετηρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 13, 1937, 465 κ. ἑξ.).

Σχετικὰ ἐπίσης πρὸς τὴν Καππαδοκίαν εἶναι καὶ αἱ τρεῖς μελέται ὑπ' ἀριθ. X, XI καὶ XII. Τούτων ἡ πρώτη ἀναφέρεται εἰς παραστάσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγ. Βασιλείου μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς νέας ἐκκλησίας τοῦ Τοκάλ καὶ τοῦ Μπαλκὰμ Ντερεσὶ ἐν Καππαδοκίᾳ. Ὁμοίου περιεχομένου τοιχογραφίαι ἀνήκουσαι εἰς τὸν 9ον αἰῶνα διεσώθησαν παραδόξως ἐν Ῥώμῃ ἐντὸς τοῦ εἰς Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μετατραπέντος ναοῦ τῆς *Fortuna virilis*, ὅπου ἐπίσης εὐρίσκονται καὶ ἐπεισόδια ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς Θεοτόκου εἰκονιζόμενα κατὰ τρόπον ἀνάλογον πρὸς τὴν Καππαδοκίαν. Αἱ Ῥωμαϊκαὶ αὗται τοιχογραφίαι ὀφείλονται ἀναμφιβόλως εἰς Ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις. Εἰς τὴν μελέτην XI ὁ σ. ἐξετάζει τὴν ἐπίδρασιν τῆς Καππαδοκικῆς εἰκονογραφίας ἐπὶ τινων χρυσοκεντήτων ἀμφίων καὶ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ἀντικειμένων τῆς Μονῆς τῆς Πούντας ἐν Βουκοβίνα. Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. XII πραγματεύεται περὶ μιᾶς εἰκόνης τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κομισθείσης ὑπὸ τῶν Προσφύγων ἐκ Μ. Ἀσίας. Μολοντί ἡ καταγωγή τῆς εἰκόνης δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστή, ἐν τούτοις ἡ εἰκονογραφία αὐτῆς δεικνύει, κατὰ τὸν σ. ἰσχυροτάτην Καππαδοκικὴν ἐπίδρασιν.

Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. II μελέτης ὁ σ. ἐπανέρχεται καὶ πάλιν εἰς τὸ

ζήτημα τῆς ἀϋθεντικότητος καὶ τῆς χρονολογίας τῆς περιφίμου ἀργυρᾶς κύλικος τῆς Ἀντιοχείας, μνημείου εἰς τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀφιέρωσεν ἐκτὸς διεσπαρμένων μελετῶν, καὶ βιβλίον ὀλόκληρον πρὸς ἀνατροπὴν τῶν παραλόγων θεωριῶν τοῦ Eisen. (G. de Jerphanion, *Le Calice d'Antioche*, Rome, 1926. [Orientalia christiana, VII]). Εἰς τὴν νέαν του μελέτην, ἐν ἣ παρέχονται τὰ πορίσματα τῆς ἐξετάσεως τῆς κύλικος ἐκτεθείσης κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις Ἐκθεσιν Βυζαντινῆς τέχνης ἐν ἔτει 1931. ὁ σ. ἀπορρίπτει τὰς ἀμφιβολίας του περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ μνημείου, ἐπιμένει ὅμως εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος χρονολόγησιν αὐτοῦ.

Αἱ τέσσαρες τελευταῖαι μελέται τῆς συλλογῆς ἔχουσιν ὡς θέμα σπουδαιότατα εἰκονογραφικὰ ζητήματα. Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. XVII ἐξετάται τὸ «θωράκιον» χαρακτηριστικὸν ἐξάρτημα τῆς στολῆς τῶν βασιλισσῶν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα. Ἡ μελέτη αὕτη, ἣτις τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν τόμον τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Κάρολον Diehl (βλ. Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 8, 1931, 352), ἀνατυποῦται ἐνταῦθα κατὰ πολὺ ἐπιρρημένῃ. Τὸ «θωράκιον», τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς «χρυσοκέντητον ἔλλειψοειδὲς ἐπίβλημα προσομοιάζον πρὸς ἀσπίδα», φέρουσιν αἱ βασίλισσαι καὶ αἱ ἄγαι αἱ εἰκονιζόμεναι μὲ στολὴν βασιλικήν, εἰς μνημεῖα τοῦ 11ου αἰῶνος, ὧν μακρὸν κατάλογον παραθέτει ὁ σ. Ἡ παρουσία συνεπῶς τοῦ ἐξαρτήματος τούτου εἰς τὰ μνημεῖα ἀποτελεῖ πολύτιμον χρονολογικὴν βάσιν.

Εἰς τὴν μελέτην XVIII ἐριμνεύεται ἡ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ διαπέδου τῆς Σουειδᾶ ἐν τῇ κεντρικῇ Συρίᾳ παράστασις διακόνου φέροντος ὄραριον. Τὸ ψηφιδωτὸν τούτου, ἀναγόμενον εἰς τὸν 5ον αἰῶνα, παρέχει τὴν παλαιότεραν μέχρι τοῦδε γνωστὴν παράστασιν τοῦ ὄραριου.

Ἡ μελέτη XIX, γνωστὴ ἤδη εἰς τοῦς Ἑλληνας ἀναγνώστας ὡς δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς τὸν τόμον Εἰς μνήμην Σ. Λάμπρου (Ἀθήνας, 1935, 403 κ. ἑξ.), σκοπὸν ἔχει ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κιβωτίδιον, τὸ ὁποῖον κρατοῦσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς οἱ διάκονοι εἰς παραστάσεις ἀπὸ τοῦ 11ου περιόπου καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος εἶναι ἡ θήκη ἢ περιέχουσα τὴν θείαν εὐχαριστίαν καὶ ὄχι θυμίαμα, ὡς συνήθως νομίζεται.

Εἰς τὴν τελευταίαν μελέτην τοῦ τόμου, τὴν ὑπ' ἀριθ. XX, ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν διάκρισιν μεταξὺ χαρακτηριστικῶν καὶ συμβόλων τῶν ἁγίων ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῆς Καππαδοκίας. Ἡ διάκρισις μεταξὺ συμβόλου (attribut) καὶ χαρακτηριστικοῦ (caractéristique) εἶναι πράγματι λίαν ἐπιτυχής. Σύμβολον εἶναι τὸ προστιθέμενον εἰς τι πρόσωπον διὰ νὰ διαστείλῃ αὐτὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἢ κλείς εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Ἀποστ. Πέτρου κ.λ.π. Χαραριστικὸν εἶναι ὅ,τι δύναται νὰ διακρίνῃ ἐν πρόσωπον ἢ γυμνότης τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου κ.λ.π. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διαιρέσεως ταύ-

της εἰς σύμβολα καὶ χαρακτηριστικὰ ἐξετάζονται αἱ μεμονωμένα παραστάσεις ἱερῶν προσώπων εἰς Καππαδοκικὰς τοιχογραφίας.

Εἰς τὸν νέον τοῦτον τόμον ὑπάρχουσι καὶ τρεῖς μελέται ἀναγόμεναι εἰς ζητήματα φιλολογικά. Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. III ὁ σ. εὗρισκει τὴν πηγὴν τῆς ἀναγραφῆς τῶν ὀνομάτων τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τῶν δώδεκα παρωτίδων τῆς μονολίθου στέγης τοῦ Μουσῶλειου τοῦ Θεοδορίου ἐν Ραβέννη εἰς μίαν προσευχὴν περιεχομένην εἰς τὸ *Sacramentarium Leonianum* ἀποδιδόμενον κατὰ τὰς τελευταίας ἐρεῦνας εἰς τὸν Κασσιόδωρον, τοῦ ὁποίου ἡ δρᾶσις εἰς τὴν ἀλλήν τοῦ Θεοδορίου εἶναι γνωστή.

Ἡ μελέτη VII σκοπὸν ἔχει τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀληθοῦς κειμένου τῆς πρὸς μοναχοὺς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων καὶ τῆς ἐν Θίβαις τῆς Αἰγύπτου εὗρεθείσης ἐπιγραφῆς.

Ἀναλόγου τέλους περιεχομένου εἶναι ἡ μελέτη IX, ὅπου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπιγραφῶν αἱ ὁποῖαι συνοδεύουσι τὰς παραστάσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀγ. Συμεῶν Στυλίου ἐν τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ζιλβὲ ἐν Καππαδοκίᾳ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου συνταχθέντος βίου τοῦ Συμεῶν εἶναι ὄχι ἡ μέχρι σήμερον διασωθεῖσα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀλλὰ ἡ ἐν Λατινικῇ μεταφράσει φερομένη.

Τοῦτο εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν μελετῶν τῶν περιλαμβανομένων, εἰς τὸν νέον τόμον τοῦ π. de Jerphanion. Αἱ πλεῖσται τούτων σχετίζονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὴν Καππαδοκίαν καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ὀφείλουσιν τὴν γένεσιν τῶν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῆς περὶ Καππαδοκικῶν ἐκκλησιῶν μεγάλης δημοσιεύσεως τοῦ σ. Τοῦτο ὁμῶς δὲν ἐλαττώνει καθόλου τὴν σημασίαν των.

Μολονότι ὁ σ. ἐν τῷ προλόγῳ του ἐκφράζει τὴν θερμὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἡ ἀρχαιολογία ἀπευθύνεται ὄχι τόνον εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους ὅσον εἰς τοὺς μὴ ἀρχαιολόγους, εἰς οὓς καὶ ἀφιερώνει τὸν τόμον τῶν μελετῶν του, ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐκλαϊκευτικῶν ἄρθρων, αἱ περισσότεραι τῶν ἐν τῇ συλλογῇ περιεχομένων μελετῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωσι προσिताὶ εἰς τὸ ἀμύητον κοινὸν λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς σοβαρότητος τῶν θεμάτων ἅτινα θίγουσι. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν καὶ ὁ τόμος οὗτος ἀπευθύνεται μᾶλλον εἰς τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν μεμημένων.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ